

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниїлов В. Універсальний довідник успішного рибалки / В. Даниїлов; [пер. з рос. І. Г. Данилюка]. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. – 368 с.
2. Добролюба Г. Красне слово – як золотий ключ: постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Г. Добролюба. – Житомир : Волинь, 2003. – 160 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края / [под ред. В. В. Иванова]. – Х. : Харьк. губ. стат. ком., 1898. – 1012 с. – Т. 1. – Старобельский уезд.
5. Івченко А. Матеріали до фразеологічного словника Харківщини / А. Івченко // Збірн. Харків. іст.-філол. тов-ва : Нова серія. – Харків : Око, 1993. – Т. 1. – С. 153–162.
6. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика : Зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62–267.
7. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Александр Афанасьевич Потебня; [сост., вступ. ст., коммент. А. Б. Муратова]. – М. : Высш. шк., 1990. – 344 с. – (Классика литературной науки).
8. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).
9. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнолобужанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – [5-е вид., перероб. і доп.]. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.
10. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [уклад. М. Номис]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с. («Літературні пам'ятки України»).
11. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.

Roman Minyailo

Ichthyonymic phraseological units as a bearer-component of the Ukrainian mentality

In the article the author researches ichthyonymic phraseological units in the Ukrainian language as a part of conceptual world image, establishes their inner shape, considers their meaning, reveals the reasons for ambiguity of conceptual content of the ichthyonyms, discovers perspective for further research for ichthyonymic phraseological units.

Key words: ichthyonymic phraseological unit, inner shape, concept, ambiguity conceptual content, mentality.

Оксана Мартинів

ІНТЕГРАЦІЙНО-ПОРІВНЯЛЬНА МОТИВАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ

У статті досліджено фразеологічні одиниці інтеграційно-порівняльної мотивації, які позначають звучання в німецькій мові, проаналізовано взаємозв'язок порівняння й метафори та розглянуто оцінний характер образної основи фразеологізмів досліджуваної мікросистеми.

Ключові слова: інтеграційно-порівняльна мотивація, оцінка, метафора, порівняння, фразеологічна одиниця.

Аналіз мовних форм, у значенні яких зафіксовано, закріплено й узагальнено досвід носіїв мови, здобутий у процесі чуттєвого сприйняття за різними перцептивними каналами, допомагає не тільки визнати як людина сприймає світ, а й виявити особливості відображення в мові результатів почуттєвого пізнання. Найбільш переконливими фактами про світ є те, що ми бачимо різні форми матерії, спостерігаємо переміщення предметів, чуємо різні звуки. Звукосфера, виникаючи на рівні біосфери та соціосфери, стає частиною семіосфери, утворюючи численні звукові коди та дозволяє використовувати їх як механізми інформаційного зв'язку.

Мовні одиниці, які позначають звучання проаналізовано в лінгвістичній літературі багатопланово, а саме в етимологічному, лексико-семантичному, прагматичному, психолінгвістичному та функціональному аспекті. Це передовсім праці таких науковців, як Р. Якобсон, В. В. Левицький, Д. Вестерман,

А. Лерер, Х. С. Мухітдінова, Л. Ф. Лихоманова, Т. А. Шило, С. В. Тищенко, О. Д. Глушич, Н. П. Сидорова та ін.

Актуальність дослідження зумовлена потребою системного вивчення фразеології німецької мови, пов'язаної зі звуковими явищами, процесами та ознаками навколишньої дійсності.

Мета статті – проаналізувати фразеологічні одиниці німецької мови з компонентом на позначення звучання, їхню знакову природу, зумовлену мотивацією, дослідити інтеграційно-порівняльну мотивацію, при якій поєднання слів забезпечує не суму їхніх смислів, а створення нового смислу.

Компаративність, або порівняння, – одна з мовних універсалій, а також пізнавальна категорія людської свідомості. Здатність порівнювати органічно входить у процес людського пізнання та знаходить своє відображення в мові. У сучасній лінгвістиці існує погляд на порівняння як на початковий етап метафоризації, що дає підставу стверджувати, що метафора ґрунтується на порівнянні, оскільки навіть сам процес пізнання зводять до порівняння [5, с. 130]. Видатний лінгвіст О. І. Федоров констатує: “Кожен фразеологізм в період становлення являє собою метафору або порівняння, або частину прислів'я, крилатого виразу” [8, с. 123]. Більшість науковців, які розглядають проблеми порівняння, надають йому тропейного статусу: В. Фляйшер [10], Н. В. Ярова [9, с. 1], В. М. Мокієнко [4, с. 167–168], Н. І. Дем'янович [2, с. 2], хоч Е. Г. Різель не розглядає порівняння як троп [11]. Взаємозв'язок метафори та порівняння – явище складне та багатопланове. Оскільки метафора ґрунтується деякою мірою на порівнянні, то порівняння та метафора мають логіко-компаративну структуру, здатність створювати фразеологічні асоціації на основі схожості предметів та явищ. Асоціації є особливо значущими при формуванні фразеологічних одиниць з компонентом на позначення звучання, оскільки асоціативний характер людського мислення лежить в основі багатьох видів вторинної номінації, а звучання, як і будь-яке явище дійсності, в процесі пізнавальної діяльності носіїв мови відтворене в їхній свідомості та отримує мовну репрезентацію.

Однак не всі метафори ґрунтуються на подібності предметів та явищ. Н. Д. Арутюнова наголошує на тому, що «людина не тільки відкриває схожість, скільки створює її», а «особливості сенсорних механізмів та їхня взаємодія із психікою дають можливість людині зіставляти те, що не можна зіставити, і порівнювати те, що не можна порівняти» [1, с. 9]. Як вважає О. О. Селіванова, порівняння при метафорі має різну природу, оскільки воно або ґрунтується на сприйнятті людиною схожості предметів, або здійснюється на підставі деякого свідомого чи несвідомого припущення аналогії [6, с. 99].

У результаті проведеного аналізу нами було встановлено, що компаративні фразеологізми з компонентом на позначення звучання ґрунтуються на слухових образах, які передають звуки, що створює предмет, істота чи природні явища, а процес породження досліджуваних компаративних фразеологічних одиниць є внутрішнім програмуванням їхньої мотиваційної бази. Цей тип мотивації за загальним механізмом подібний до асоціативно-термінальної мотивації, та звороти інтеграційно-порівняльного типу мотивації мають оператори введення, чим і будуть відрізнятися здебільшого від фразеологізмів, мотивованих за асоціативно-термінальним типом. Операторами введення є порівняльні сполучники *wie* або *als/als ob*, та сполучник *wie* є доміантним, сполучник *als* вживається рідко, *als ob* – ще рідше. Це, з граматичної точки зору, зумовлено вираженням функції порівняння в цьому сполучнику з максимальною яскравістю. Так, К. І. Мізін вважає, що категорія компаративності в німецькій мові найчастіше виражена за допомогою синтаксичного мовного засобу із сполучником *wie*. Це спричинено самою конструкцією фразеологічного порівняння, що передбачає уподібнення предметів за відповідною логіко-семантичною моделлю, та ієрархією мовних рівнів. Фразеологічний рівень є проміжним між лексичним і синтаксичним. Це значить, що в процесі утворення компаративних фразеологізмів беруть участь одиниці всіх мовних рівнів: від найнижчого – фонологічного – до найвищого – синтаксичного. В останньому, відповідно, відбувається найповніша реалізація семантики створюваної фразеологічної одиниці [3, с. 7].

При наявності універсальних рис стійкі порівняння відрізняє в кожній конкретній мові національно-культурна специфіка, яка виявляється в різниці вибраних у тій чи іншій культурі еталонів порівняння та стереотипних уявлень. Стійкі порівняння відображають національне світобачення. На думку В. М. Телії, стійкі порівняння – це система образів-еталонів. Еталон – образна підміна якостей людини чи предмета з якою-небудь реалією (особою, природним об'єктом, річчю), які стають знаком домінуючої в них, з точки зору побутово-культурного досвіду, властивості. Реалія, яка виконує функцію еталону, стає таксоном культури, оскільки повідомляє не про світ, а про світобачення, сформоване культурою [7, с. 265]. Наприклад, зооніми в різних мовах пов'язані з різними характеристиками людини. Дослідивши фразеологічні одиниці німецької мови, можна стверджувати, що мовні вирази такого типу слугують засобом освоєння емпіричної дійсності та одночасно оцінюють її в образах-еталонах. Наприклад, у німців еталоном відсутності розуму є гусак: *schnattern wie eine Gans* – молоти язиком, верзти дурниці. Як бачимо, реципієнтною зоною порівнянь, що позначають звучання, слугує сфера ЛЮДИНА, а її донорськими сферами стали сфери *Тварина*, *Птахи*, *Артефакти*, *Природні явища*:

- *schimpfen wie ein Rohrspatz* (heftig, aufgebracht schimpfen) – лаятися, як очеретянка велика, непристойно лаятися;
- *wie eine Bombe einschlagen* (große Aufregung hervorrufen) – вибухнути як бомба;
- *reden wie ein Wasserfall* (sehr viel/ununterbrochen reden) – топочити, багато говорити;
- *zusammanklappen wie ein Taschenmesser* (plötzlich aus Schwäche zu Boden fallen, das Bewußtsein verlieren) – звалитися як сніп, упасти як підкошений;
- *schnarrchen wie ein Bär* (beim Schlafen mit offenem Mund Laute ausgeben) – хропіти як ведмідь.

В основі порівняння, яке позначає будь-яке звучання, актуалізовано ознаки, на основі яких здійснюють уподібнення, а решта ознак згасають. Наприклад, *brüllen wie ein Stier* (lauthals schreien) – ревіти, криком кричати (від болю). Образ-еталон *der Stier* (бик, віл) – тварина, якій властиве гучне ревіння, є підґрунтям образно-мотиваційної структури цього виразу внаслідок актуалізації визначальних, перцептивних (слухових) ознак образу-еталона. Гучне ревіння бика стало асоціативно-образним елементом семантики фразеологізму, який має два денотати: вихідний, для заміщення якого в мові існує первинний знак – “бик, що гучно реве”, і похідний, для позначення якого в мові з’являється вторинний знак – “особа, що гучно кричить”.

Диференційною семою основи порівняння дієслова *brüllen* є “голосно висловлювати біль”, а однією з периферійних сем імплікаціонала – “голосно кричати”. Умовою компаративації вважають наявність спільної семи, тому сема “голосне ревіння”, актуалізуючись, “злилася” з семою “голосний крик” основи порівняння, утворюючи основне значення цієї одиниці. Таким чином, відбулося переміщення сем імплікаційної зони в зону інтенціонала, що спричинило утворення фразеологічної одиниці з інтеграційно-порівняльною мотивацією. Таке переміщення відбулося в семантичній структурі одного учасника фразеологізації – основи порівняння, а образ-еталон містив актуалізовані семи в інтенціональній зоні своєї значеннєвої структури ще до вступу в фразеологічні відношення. Саме це створює відносну прозорість мотивації аналізованого порівняння.

Одним із основних призначень порівнянь вважають підсилення чуттєвої наочності образів, надання їм більшої виразності, бо образ завжди оцінює і викликає емоційну реакцію. Образне прочитання фразеологізму з сенсорним компонентом, в цьому випадку з компонентом на позначення звучання, сприяє виникненню значень, явищ, подій із певною оцінкою. Так, у фразеологічних одиницях порівняльно-інтеграційного типу з компонентом на позначення звучання негативна чи позитивна оцінка охоплює сенсорний та психологічний типи та виникає на підставі емотивного, за допомогою чого передають емоційний стан людини, як наприклад, *wie ein gestochenes Schwein schreien* – голосно кричати, чи *angeben wie ein Brummer in einer Trommel* – лементувати, кричати як шалений, *wie vom Donner gerührt* – як громом прибитий, заціпеніти, залякнути від страху і т. д. Мотиваторами з позитивною оцінкою, тобто модусом чогось приємного будуть такі компоненти фразеологічних одиниць, які характеризуватимуть спів, звучання мовлення чи звучання голосу птахів, наприклад: *die Stimme klingt sanft wie Puderzucker* – мати м’який, ніжний голос; *singen wie eine Heidenlerche* – заливатися соловейком, жайворонком; з негативною оцінкою – *eine Stimme wie eine (rostige) Gießkanne haben* – мати голос, наче в (іржавої) лійки, мати грубий, простужений голос; *eine Stimme wie eine Kreissäge* – голос як дискова пила, пронизливий, різкий голос. Неприємні звуки описують також звукові відчуття шумового спектру: *sich benehmen wie eine offene Brause* – поводитись, як відкрита пляшка шипучого лимонаду, непристойно поводитись, чи вібрації: *zittern wie ein Espenlaub* – тремтіти як осиковий листок. Деяким фразеологічним одиницям досліджуваної групи властива вульгарна стилістична маркованість, оскільки вони з особливою гіперболічністю передають ставлення того, хто говорить, наприклад, *hin und her rasen wie ein Furz auf der Gardinenstange* (hektisch hin und her laufen) – бігати гарячково туди й сюди.

Отже, порівняльну мотивацію розглядають як бачення одного об’єкта через інший, що належить до одного із способів людини помічати та створювати подібність між складними мисленнєвими площинами, які в процесі пізнання співвідносні через порівняння з більш простими або конкретними площинами, як наприклад, звуки, що видають люди, співвідносні із звуками тварин, а дії людини, її психологічна та інтелектуальна діяльність співвідносні зі звуками артефактів та інших предметів. Як засвідчило проведене дослідження, яскравість оцінного значення як позитивного, так і негативного створює образна основа фразеологічних одиниць із компонентом на позначення звучання, найяскравішого оцінного характеру набуває негативна характеристика фразеологізму, а найменший емоційний потенціал має позитивна оцінка якостей, властивостей і дій суб’єкта.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в аналізі актуалізації ознак образів-еталонів не лише інтеграційно-порівняльної мотивації фразеологізмів із компонентом на позначення звучання, а й інших мотивацій фразеологічних одиниць, таких як асоціативно-термінальна чи пропозиційно-диктумна мотивація, а також долучення до аналізу інших мікросистем фразеологізмів та їхніх модифікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теория метафоры : [Сборник : Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. / Э. Кассирер, Р. Якобсон, А. Ричардс и др.; Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Пер. под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
2. Демьянович Н. И. Устойчивые сравнения со значением состояния в русском, чешском и словацком языках (сопоставительный анализ) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / Н. И. Демьянович. – Л., 1980. – 25 с.
3. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / К. І. Мізін. – К., 2004. – 19 с.
4. Мокиенко В. М. Славянская фразеология : Учебное пособие / В. М. Мокиенко – М. : Высш. шк., 1989. – 286 с.
5. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня – М. : Учпедгиз, 1958. – Т. 1, 2. – 536 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 284 с.
8. Федоров А. И. Сибирская диалектная фразеология / А. И. Федоров. – Новосибирск : Наука, 1980. – 192 с.
9. Ярова Н. В. Компаративні блоки у сучасній американській поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Ярова. – К., 2003. – 19 с.
10. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, G. Michel, G. Starke – 2. Aufl. – Frankfurt/Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien : Peter Lang GmbH, 1996. – 341 s.
11. Riesel E. Stilistik der deutschen Sprache / E. Riesel – Moskau : Verlag für Fremdsprachige Literatur, 1959. – 468 s.

Oksana Martyniv

The motivation of integration and comparison of phraseological units in the German language with a component of a phonetic symbol

The article deals with phraseological units in the motivation of integration and comparison, which mark the phonation in the German language. The connection between the comparison and metaphor is analysed and the assessed character of imagery basis of phraseological units in the researched microsystem is considered.

Key words: motivation of integration and comparison, assessment, metaphor, comparison, phraseological unit.